

Judaizm

Judaizm jest religią Żydów, choć niektórzy wyrażają wątpliwości, czy termin „religia” jest w tym przypadku odpowiedni. Judaizm wyraża wizję stosunków między Stwórcą, człowiekiem a światem, a w szczególności między Bogiem (który jest jeden), Torą (Pięcioksięgiem Mojżesza, szerzej, Biblią hebrajską) a Izraelem (tzn. ludem Izraela). Wizja ta obejmuje całą ziemię i całą ludzkość, ale Żydom (a także ziemi Izraela) przypisuje szczególną rolę. Są wybrani w wyniku Przymierza zawartego pod Górą Synaj po wyjściu z Egiptu. Sens tego wyraża werset z Księgi Wyjścia: „[...] wy będziecie mi królestwem kapłańskim i narodem świętym”. Celem jest świadczenie o Panu świata poprzez rozbudowane praktyki i rytuały, służące uświęcaniu życia. Judaizm odnosi się bezpośrednio tylko do Żydów. Natomiast związek Żydów ze Stwórcą ma znaczenie dla całej ludzkości. Stanie się to jasne dla wszystkich, gdy nadejdzie Mesjasz, a świat wejdzie w lepszą epokę. W tym wyraża się uniwersalny wymiar judaizmu; również w tym, że możliwe jest nawrócenie na judaizm, czyli zostanie Żydem; w tym wreszcie, choć jest to element zewnętrzny, że judaizm stanowi korzeń chrześcijaństwa, a także islamu.

Liczba wyznawców judaizmu może być określona tylko poprzez analizę żydowskich postaw religijnych. Przez wiele wieków odejście od judaizmu oznaczało utratę żydowskiej tożsamości. W ciągu ostatnich dwu stuleci coraz więcej Żydów zaczęło określać siebie jako Żydów w sensie narodowym albo kulturowym, ale bez odniesienia do tradycji religijnych. Obecnie spośród kilkunastu milionów Żydów kilkanaście procent praktykuje judaizm ortodoksyjny, większość którąś z wersji judaizmu zreformowanego, a duża część nie praktykuje wcale, choć wielu, szczególnie w Izraelu, nadaje wyznaczoną przez judaizm formę ślubom, pogrzebom i tym podobnym wydarzeniom.

Nie da się krótko określić istoty judaizmu. Podstawą jest Tora. Nie można jej zastąpić czymś krótszym, choć w Talmudzie są ciekawe próby streszczania przykazań, np. przez opowieść o tym, jak rabbi Hillel (I w. p.n.e.) odpowiedział poganinowi, który chciał poznać Torę, stojąc na jednej nodze. Usłyszał: „Nie czyn drugiemu, co tobie niemiłe. Reszta to komentarze. A teraz idąc, ucz się komentarzy”. Ta konkluzja jest charakterystyczna: studiowanie dziedzictwa pisanego judaizmu jest uważane za obowiązek każdego Żyda. Judaizm kształtował się na styku wielu kultur i religii starożytnego świata (Kanaanu, Mezopotamii, Egiptu, potem Persji i świata greckiego). Jego historia liczy znacznie ponad trzy tysiące lat i da się w niej wyróżnić kilka okresów (judaizm biblijny, judaizm okresu hellenistycznego, judaizm rabiniczny, wreszcie współczesny), ale żywa wiara

żydowska przewycięża poczucie historycznej zmienności. Różne wpływy podporządkowane są głównemu przesłaniu: obowiązki wierności synajskiemu Przymierzu.

To, co ważne w historii, jest wiecznie aktualne. Początki judaizmu sięgają według Biblii patriarchy Abrahama, którego potomkowie byli niewolnikami w Egipcie, skąd w XIII w p.n.e. wyszli pod wodzą Mojżesza i przez czterdzieści lat szli do Ziemi Obiecanej, którą potem długo opanowywali. Te wydarzenia i mające wtedy miejsce Objawienie to początek właściwych dziejów judaizmu, początek tożsamości żydowskiej i najważniejszy punkt odniesienia całej późniejszej liturgii. Żydzi zajęli miejsce pogrążonych w niemoralności narodów kanaanejskich, by praktykować sprawiedliwość i usunąć bałwochwalstwo, a przez to świadczyć o Bogu Abrahama, Izaaka i Jakuba. Judaizm biblijny rozwinął się wraz z budową świątyni w Jerozolimie, wokół której skupiała się warstwa kapłańska.

Judaizm przetrwał niewolę babilońską w VI w p.n.e., bo rozwinął formy funkcjonowania, które można było praktykować gdziekolwiek. Były wśród nich zasady do dziś aktualne: obrzezanie chłopców, przestrzeganie Szabatu i świąt, przepisów dotyczących pokarmów i czystości rytualnej. Potem, za czasów Drugiej świątyni, w ramach judaizmu współistniało szereg nurtów. Po jej zburzeniu przez Rzymian w roku 70 n.e. przetrwał judaizm rabiniczny, w ramach którego ostatecznie ustalono kanon Biblii hebrajskiej (którą tworzą Tora, pisma proroków wśród nich Izajasza, Jeremiasza, Ezechiela, oraz Pisma, czyli psalmy i pozostałe księgi historyczne, poetyckie i inne) i kontynuowano nauczanie interpretatorów i nauczycieli Tory, tzw. faryzeuszy. (Potoczne użycie tego słowa w znaczeniu „hipokryta” jest nadużyciem: wynika z przedstawionych w Nowym Testamencie sporów Jezusa z tymi właśnie nauczycielami tradycji, którzy byli mu pod wieloma względami najbliżsi ze wszystkich nurtów ówczesnego judaizmu. Byli wśród nich i hipokryci, o czym jest wzmianka w Talmudzie, bo czyż nie ma takich wśród wyznawców dowolnej religii?) Rabini nauczali, że są dwie nierozłączne części Tory: Tora Spisana, czyli Pięcioksiąg Mojżesza, oraz Tora Ustna, czyli jej dopełnienia i interpretacje oraz prawa, których źródła wywodzą się również od Mojżesza. Tradycja interpretacyjna jest nieodzowna. Na przykład skąd by inaczej wiedzieć, jakie czynności są pracą, której w Szabat się nie wykonuje? Tora Ustna została spisana jako Miszna ok. 200 roku n.e. Dyskusje rabinów spisano kilka stuleci później jako Gemarę. Miszna i Gemara razem tworzą Talmud - przepastne morze komentarzy i rozważań dotyczące głównie prawa religijnego. Cały późniejszy judaizm jest budowany na tych podstawach. Ta obszerna literatura religijna nie stała się zabytkiem piśmiennictwa. Pozostała żywa. Dostarcza nie tyle wiedzy o Bogu, co obrazu tego, czego Stwórca od nas oczekuje. Moralność można interpretować jako naśladowanie Najwyższego: na przykład jak On jest miłosierny, tak i Ty bądź miłosierny. On, sądząc ludzi, przesiada się w pewnym momencie z tronu ścisłej sprawiedliwości na tron miłosierdzia. W przeciwnym razie któż by się ostał?

W I tysiącleciu n.e. główne ośrodki judaizmu znajdowały się w Babilonii, później rozwijał się on zarówno we Francji i w Niemczech, a potem w Polsce (Żydzi aszkenazyjscy), jak i w Hiszpanii

i całym basenie Morza Śródziemnego (Żydzi sefardyjscy).

Ważne elementy judaizmu rabinicznego, który do XIX w. nie miał konkurencji, to modlitwy zamiast ofiar świątynnych, dyscyplina i rytuał w życiu codziennym każdego Żyda, kluczowa rola rodziny i rytuałów domowych, synagoga dla odprawiania modlitw zbiorowych (wymagających co najmniej dziesięciu mężczyzn). Mężczyzn obowiązują wszystkie przykazania, kobiety są zwolnione z tych nakazów, które muszą być wykonane w określonym czasie; zakłada się, że obowiązki domowe i opieka nad dziećmi mogłyby to uniemożliwić. Do wszystkich stosują się zasady odpoczynku szabatowego, przepisy pokarmowe (koszerność), np. wystrzeganie się wszelkiej krwi oraz mięsa zwierząt innych niż parzystokopytne przeżuwacze i drób domowy, zakaz mieszania potraw mięsnych i mlecznych. Ważne od czasów starożytnych są też zasady skromności oraz surowa etyka seksualna.

Szabat ustanawia stały cykl świąteczny, który wyznacza rytm praktykowania judaizmu. Oprócz Szabatu najważniejsze święta to Rosz ha-Szana (Nowy Rok), czyli jesienny początek roku, liczonego według kalendarza księżycowo-słonecznego, Jom Kipur, czyli Dzień Pojednania (Sądny Dzień), oraz święta pielgrzymie, które mają charakter rolniczy, a zarazem historyczny, w trakcie których oczekiwana była pielgrzymka do świątyni jerozolimskiej; są to: Pesach na wspomnienie wyjścia z Egiptu, Szawuot (Święto Tygodni) upamiętniające otrzymanie Tory, Sukot (Święto Szałasów) na pamiątkę wędrówki Izraelitów po pustyni. W czasie wiosennego święta Pesach przez tydzień nie je się potraw mącznych innych niż maca, w czasie jesiennego święta Sukot, niektóre posiłki należy spożywać w szałasie z niekompletnym dachem. Inne święta to m.in.: Chanuka (Święto Świateł) na wspomnienie oczyszczenia świątyni odbitej w II w. p.n.e. przez powstańców machabejskich z rąk syryjskich Greków; Purim, czyli wczesnowiosenny karnawał nawiązujący do historii o uniknięciu przez Żydów zagłady w starożytnej Persji; letni post dziewiątego dnia miesiąca Aw w rocznicę zburzenia świątyni - ten post, podobnie jak pokutny post w Jom Kipur, wymaga całodobowego powstrzymania się od wszelkiego jedzenia i picia, stosunków seksualnych, a także od używania kosmetyków i skórzanego obuwia (niegdyś symbolu luksusu).

Od zburzenia świątyni kapłani (koheni), czyli potomkowie w linii męskiej arcykapłana Aarona, brata Mojżesza, nie mają prawie żadnych przywilejów ani funkcji liturgicznych. Rabin nie jest kapłanem, ale znawcą tradycji i przepisów prawa religijnego, którego lokalna społeczność żydowska może powołać jako eksperta i nauczyciela. Każda gmina jest samodzielna i stoi sama wobec tradycji. Niektórzy rabini dzięki swojej wiedzy i pobożności zdobywają autorytet, a inni rabini słuchają ich opinii. Powstająca w ten sposób hierarchia tworzy się naturalnie i może być kontestowana. W niektórych krajach pojawiła się funkcja naczelnego rabina, była bowiem potrzebna nie tyle gminom żydowskim, co władzom państwowym.

Judaizm zawiera też nurty mistyczne, które najpierw były elitarne, ale w XVIII wieku znalazły wyraz w ludowej religijności nowo powstałego ruchu chasydzkiego, podkreślającego możliwość

zjednoczenia się z Bogiem nawet nieuczonych ludzi. Początkowy konflikt chasydyzmu z tradycyjnymi rabinami zszedł wkrótce na drugi plan wobec wspólnego zagrożenia ze strony reformy judaizmu.

Różnice pomiędzy współczesnymi odłamami judaizmu nie polegają w pierwszym rzędzie na różnicach dogmatycznych. Zresztą dogmaty nie zostały sformułowane w sposób wiążący nawet w judaizmie rabinicznym. Nawet najśłynniejsze sformułowanie podstawowych zasad judaizmu, dokonane przez Majmonidesa (XII w.), nigdy nie stało się testem wiary. Mówi ono, że Bóg jest stwórcą, jest jeden, bezcielesny, wieczny, jako jedyny może być obiektem kultu, mówił przez proroków, Mojżesz był największym z nich, on otrzymał Torę, która jest niezmienna, Bóg jest wszechwiedzący, odpłaca człowiekowi za jego czyny, że nadejdzie Mesjasz, nastąpi zmartwychwstanie. Niezależnie od dróg reinterpretacji tych zasad dla wszystkich odłamów judaizmu wspólna jest absolutna jedność i jedyność Boga, wyrażona w wersecie Tory, uważanym za wyznanie wiary: Słuchaj Izraelu, PAN, Bóg nasz, PAN jest jeden (jedyny, jedynie). (W tłumaczeniu tego wersetu PAN zastępuje niewymawialne według judaizmu Imię Stwórcy, które zapisuje się spółgłoskami J,H,W,H, ale nigdy nie czyta się go wprost, jak jest napisane; zamiast tego mówi się po hebrajsku: „mój pan”.)

Judaizm ortodoksyjny rozdzielił się na ultraortodoksję, ignorującą przemiany zapoczątkowane przez Oświecenie, oraz nowoczesną ortodoksję, która akceptuje świat współczesny, zachowując prawo religijne. Nieortodoksyjne odłamy judaizmu akceptują naukowy obraz świata i indywidualizm charakterystyczny dla społeczeństwa otwartego. Dwa nurty są najważniejsze (szczególnie w USA): judaizm reformowany, który porzucił większość przykazań rytualnych, zostawiając moralne, zasadniczą wizję świata, święta, oraz judaizm konserwatywny, który lekko tylko zmodyfikował przykazania rytualne. Te i inne odłamy nieortodoksyjnego judaizmu uznają zmianę pozycji kobiet we współczesnym świecie i z reguły tworzą egalitarne formy liturgii, bez tradycyjnego oddzielenia kobiet i mężczyzn. Od niedawna umożliwiają kobietom pełnienie wszelkich funkcji religijnych, również funkcji rabina. Judaizm interesuje się mniej opisem spraw nadnaturalnych, a bardziej właściwym zachowaniem. Daje nadzieję na świat przyszły, ale kładzie nacisk na ten świat. Wedle Talmudu nasze życie jest z jednej strony tylko przedsionkiem do głównej komnaty, ale z drugiej jedna godzina skruchy i dobrych uczynków na tym świecie jest lepsza niż całe życie w świecie przyszłym.